

Εισαγωγή-Επιμέλεια
Μάριος Κουκουνάρας-Λιάγκης

Τάξη + Αταξία

Οι νέοι φωνάζουν

• Εύη Βουτσινά • Σταύρος Γιαγκάζογλου • Τερέζα Γιακουμάτου • π. Ευάγγελος Γκανάς • Κωνσταντίνος Δεληκωσταντής • Ισίδωρος Ζουργός • πρωτ. Βασίλειος Θερμός • Μητρ. Δημητριάδος Ιγνάτιος • Αλκίνοος Ιωαννίδης • Τζένη Κατσαρή - Βαφειάδη • Χρήστος Κεχαγιόγλου • Γιάννης Λιγνάδης • Πάσχος Μανδραβέλης • Νίκος Ξυδάκης • Ζαχαρίας Παληός • Ζωή Πλιάκου • Νίκος Σιδέρης • Χρυσόστομος Σταμούλης • π. Φιλόθεος Φάρος

ΑΚΡΙΤΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	9
<i>Μάριος Κουκουνάρας-Λιάγκης</i> ΜΙΚΡΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ ΤΗΣ ΑΤΑΞΙΑΣ.....	13
<i>Εύη Βουτσινά</i> ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΤΡΩΓΕΙ.....	28
<i>Σταύρος Γιαγκάζογλου</i> Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ ΚΑΙ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΥ.....	49
<i>Τερέζα Γιακουμάτου</i> ΧΑΜΕΝΟΙ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ.....	75
<i>π. Ευάγγελος Γκανάς</i> ΕΧΟΥΝ ΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΩΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΚΑΤΙ ΝΑ ΠΡΟΣΦΕΡΟΥΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ;.....	95
<i>Κωνσταντίνος Δεληκωσταντής</i> ΟΙ ΝΕΟΙ ΜΕΤΑΞΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΚΑΙ ΕΥΔΑΙΜΟΝΙΑΣ - ΣΗΜΕΡΑ	114
<i>Ισίδωρος Ζουργός</i> Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΩΣ ΨΙΘΥΡΟΣ	130
<i>πρωτ. Βασίλειος Θερμός</i> ΟΙ ΝΕΟΙ ΜΑΣ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΤΡΑΓΙΚΟΤΕΡΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ	142
<i>Μητροπολίτης Δημητριάδος και Αλμυρού</i> <i>κ. Ιγνάτιος</i> ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΣΦΥΞΙΑ ΤΗΣ ΤΑΞΗΣ ΣΤΗΝ ΕΥΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΤΑΞΙΑΣ.....	158
<i>Αλκίνοος Ιωαννίδης</i> Η ΥΠΟΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΜΝΗΜΗΣ	173

<i>Τζένη Κατσαρή - Βαφειάδη</i> ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ ΧΩΡΙΣ ΠΑΤΡΙΔΑ. ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΝΟΣ ΤΟΥΡΚΟΦΩΝΟΥ ΕΦΗΒΟΥ	191
<i>Χρήστος Κεχαγιόγλου</i> ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΕΝΟΣ ΙΣΟΡΡΟΠΙΣΤΗ	201
<i>Γιάννης Λιγνάδης</i> «ΟΝΕΙΡΟΠΟΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΡΩΤΟΤΡΟΠΙΕΣ ΕΠΙ ΠΡΟΚΡΟΥΣΤΕΙΑΣ ΚΛΙΝΗΣ» 'Η «Η ΝΟΣΟΣ ΤΗΣ ΤΑΞΕΩΣ»	217
<i>Πάσχος Μανδραβέλης</i> ΟΙ ΝΕΟΙ, Η ΒΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΛΕΞΕΙΣ.....	232
<i>Νίκος Ξυδάκης</i> ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΤΟΥ ΔΕΚΕΜΒΡΗ.....	243
<i>Ζαχαρίας Παληός</i> ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: Η ΑΘΕΑΤΗ ΟΨΗ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ	262
<i>Ζωή Πλιάκου</i> ΑΤΟΜΙΚΟΣ ΦΑΚΕΛΟΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ.....	277
<i>Νίκος Σιδέρης</i> ΑΝΑΤΟΜΙΑ ΜΙΑΣ ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΗΣ «...ΓΙΑΤΙ ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΤΙΠΟΤΕ ΝΑ ΠΟΥΝ»: ΤΟ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΟ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΚΑΙ ΑΓΛΩΣΣΩΝ ΕΦΗΒΩΝ ΑΠΟ ΑΛΛΗ ΣΚΟΠΙΑ	290
<i>Χρυσόστομος Σταμούλης</i> ΟΤΑΝ ΜΙΛΑΕΙ Η ΑΤΑΞΙΑ, Η ΤΑΞΗ ΣΩΠΑΙΝΕΙ.....	304
<i>π. Φιλόθεος Φάρος</i> ΤΙ ΧΡΕΙΑΖΕΤΑΙ Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΓΙΑ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ	313
<i>Μάριος Κουκουνάρας-Λιάγκης</i> ΟΙ ΝΕΟΙ ΦΩΝΑΖΟΥΝ. ΕΜΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΚΟΥΜΕ	326
ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ	383

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ ΚΑΙ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΥ

Σταύρος Γιαγκάζογλου

Η παιδεία ως ιδέα και ως πράξη είναι κατόρθωμα του ελληνικού πολιτισμού και αφορά στην πνευματική ολοκλήρωση του ανθρώπου. Κανένας άλλος πολιτισμός δεν προέβαλε και δεν μετέδωσε σε οικουμενική βάση το βίωμα της πνευματικής του παράδοσης ως ιδανικό παιδείας, ευθύνης για τον κόσμο και τον άνθρωπο. Μιλώντας για την ελληνική παιδεία, θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι αναφερόμαστε στην κλασική περί παιδείας αντίληψη που συγκρότησαν οι δημιουργίες και τα οράματα του αρχαίου ελληνικού κόσμου και πολιτισμού ως την υψηλότερη ανθρώπινη αξία. Οι Έλληνες ανακάλυψαν τον άνθρωπο εντός του ανθρώπου, όπως διακήρυξε ο Πλάτωνας στην *Πολιτεία* του.

Η παιδεία δεν μεταδίδει απλώς γνώσεις· είναι η

οικείωση της πνευματικής κληρονομιάς, η γνώση της αλήθειας, η ενσωμάτωση στην κοινότητα, η μετοχή στον κοινό λόγο. Η ελληνική περί παιδείας αντίληψη είδε τον άνθρωπο ως ύπαρξη μοναδική και ανεπανάληπτη σε αρμονική σχέση με τον συνάνθρωπό του. Η ιδέα της αγωγής αντιπροσωπεύει το νόημα κάθε ανθρώπινου αγώνα. Αυτή δικαιώνει, τελικώς, την ύπαρξη της ανθρώπινης κοινότητας και ατομικότητας. Με την παιδεία ο Ελληνισμός επιζητεί να καταξιώσει τη σχέση και αλληλεπίδραση ατόμου και κοινωνίας, διεκδικεί τη μέθεξη στο υπερβατικό, για να νικηθεί η φθορά και ο θάνατος. Ο άνθρωπος της ελληνικής παιδείας είναι ο ελεύθερος άνθρωπος που παίρνει υπεύθυνη θέση στα μεγάλα προβλήματα της ύπαρξης, που θέλει να μεταβάλλει τον κόσμο σε κοινωνία ελευθερίας και δικαιοσύνης, που αντιτίθεται σε κάθε τι που νοθεύει τη ζωή. Η περί παιδείας αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων αντιτίθεται προς την επαγγελματική και χρηστική εκδοχή. Αποβλέπει στην ανάπτυξη της φύσης και των δεξιοτήτων του ανθρώπου κατά έναν καθολικό τρόπο και όχι να τον κάνει απλώς ικανό για μια ειδικευμένη τεχνική εργασία. Είναι γενική παιδεία, δίχως ωστόσο να σημαίνει απλή προπαίδευση των νοητικών και φυσικών δυνάμεων του ανθρώπου. Μια μονόπλευρη τεχνική, που θα βασιζόταν μόνο στη φιλολογία, δεν θα έκανε ικανό έναν άνθρωπο για να ζήσει μέσα στην κοινότητα.

Για τους Έλληνες η γενική παιδεία σήμαινε και την πολιτική παιδεία.

Κατά τους μεγάλους φιλοσόφους του 4ου αιώνα, τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη, η πραγματική κοινωνική αρετή βασίζεται πάνω στη γνώση των υψηλότερων κανόνων της ζωής, την ηθική και την πολιτική. Παρόμοιους κανόνες βέβαια διακήρυξαν και οι μεγάλοι ποιητές. Ωστόσο, με την κατάρρευση κάθε θρησκευτικής και ηθικής παράδοσης στη δημοσία και ιδιωτική ζωή κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο, η φιλοσοφία παρέλαβε την εκπαιδευτική αυτή αποστολή από την ποίηση. Ο φιλοσοφικός νους του Σωκράτη, αντιμετωπίζοντας το κοινωνικό πρόβλημα της εποχής του, προσπάθησε να θεμελιώσει τον ελληνικό τρόπο του βίου πάνω σε μια λογική βάση. Με τη φιλοσοφία του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη, ο ελληνικός νους έλαβε τη μορφή της οικουμενικότητας και μ' αυτή τη διάσταση κατόρθωσε να κατακτήσει τον κόσμο. Οι φιλοσοφικές λύσεις τους πάνω στα πρακτικά προβλήματα της ανθρώπινης ζωής προϋποθέτουν μια θεωρητική γνώση, που περιλαμβάνει την ολότητα του όντος. Είναι η ώρα που γεννιέται το πανεπιστήμιο, στο οποίο καλλιεργείται η θεωρητική καθολικότητα της γνώσης. Καλλιεργείται, όμως, με σκοπό να μορφώσει τον άνθρωπο και να λογοποιήσει την ανθρώπινη κοινότητα.

Με τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη η ανά-

πτυξη της ελληνικής παιδείας φθάνει στο κορύφωμά της. Η παιδεία δεν είναι απλώς η αγωγή της νεότητας. Διεκδικεί ολόκληρη τη ζωή του ανθρώπου και αποβαίνει η ύψιστη έκφραση της ύπαρξης. Με αυτή τη συγκροτημένη μορφή, το ελληνικό ιδεώδες του πολιτισμού, που εμπεριέχει και τα προηγούμενα στάδια, συνέχισε να επιβιώνει και μετά το τέρμα της πολιτικής και εθνικής ζωής των δημιουργών του. Καθώς περιπλανιόμαστε στους αιώνες της ελληνικής ιστορίας, ολόκληρο το παρελθόν αναφαίνεται ως παρόν. Είναι η αργόσυρτη διάρκεια του Ελληνισμού κατά κάποιο τρόπο. Συνεπώς, η παιδεία δεν είναι απλώς η οικειοποίηση μιας πνευματικής κληρονομιάς, αλλά και η δυνατότητα διαρκούς ανανέωσης και ζωντανιάς της στο εκάστοτε παρόν.

Ως ενιαίος πολιτισμός, η ελληνική παιδεία παραδόθηκε όχι μόνο στις μεταγενέστερες γενιές των Ελλήνων αλλά και σε άλλα έθνη, τα οποία από την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου μιλούσαν την ελληνική γλώσσα και μετείχαν στην ελληνική πολιτιστική κληρονομιά. Πενήντα χρόνια πριν από τον Αλέξανδρο ο Ισοκράτης εξέφραζε το οικουμενικό αυτό άνοιγμα του ελληνικού πολιτισμού: «οι μαθηταί (ημών) και των άλλων διδάσκαλοι γεγόνασι, και το των Ελλήνων όνομα πεποίηκε μηκέτι του γένους, αλλά της διανοίας δοκείν είναι, και μάλλον Έλληνας καλείσθαι τους της παιδεύσεως της ημετέρας ή τους της κοινής φύσεως μετέχοντας».

Ο Ελληνισμός κατέληξε να σημαίνει μία ολόκληρη περίοδο της αρχαίας ιστορίας. Μπορεί η αυτοκρατορία του Αλεξάνδρου να μην επέζησε, επέζησε όμως η ενοποίηση του κόσμου, την οποία κατέστησε δυνατή ο οικουμενικός καταλύτης του ελληνικού πολιτισμού. Τη σημασία του κατενόησαν οι Ρωμαίοι, γι' αυτό και με ενθουσιασμό τον αποδέχθηκαν και τον χρησιμοποίησαν πλάι στην ισχύ τους. Η πρόσληψη, όμως, του ελληνικού πολιτισμού από τη Δύση έχει μιαν άλλη ιστορία και προοπτική απ' ό,τι είχε η ζωντανή συνέχειά του στον χώρο της καθ' ημάς Ανατολής. Πράγματι, η βυζαντινή κοινωνία ως εξελληνισμένη χριστιανική κοινότητα αποτελεί άμεση προέκταση της αρχαίας κοινωνίας. Οι ιστορικοί της Δύσης παραβλέπουν συνήθως το γεγονός αυτό, ότι δηλαδή ο ελληνικός λαός μάς προσφέρει το μέσο να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη της σκέψης και του πολιτισμού του χωρίς καμιά διακοπή, από τα πρώτα φανερώματά της στην αρχαιότητα με τον Όμηρο ως τον 15ο αιώνα μ.Χ. Συνήθως κάνουν λόγο για παρακμή του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού με την έναρξη της βυζαντινής περιόδου. Εκτός από τις ιδεολογικές προϋποθέσεις μιας τέτοιας αποσπασματικής θεώρησης, θα πρέπει να προσθέσουμε στα κίνητρα αυτά των δυτικών ερευνητών μια σχολαία και απόμακρη προσέγγιση του βυζαντινού πολιτισμού. Τι είδους παρακμή είναι αυτή που διαρκεί χίλια και περισσότερα χρόνια; Βε-

βαίως στο Βυζάντιο, που προβάλλει στην ιστορία ως όψιμο στάδιο του Ελληνισμού, συντίθενται μαζί με την αρχαιοελληνική παράδοση, το ρωμαϊκό δίκαιο και η χριστιανική πίστη.

Από τη γόνιμη συνάντηση του Ελληνισμού με τον Χριστιανισμό θα προκύψει το οικοδόμημα του βυζαντινού πολιτισμού. Ο Ελληνισμός εκχριστιανίζεται σταδιακά, προσλαμβάνοντας μια εντελώς νέα σημασία, αυτήν της *Ορθοδοξίας*. Ο ειδωλολατρικός Ελληνισμός εξέπνευσε σταδιακά. Τα άλλα στοιχεία του ελληνικού πολιτισμού και κατ' εξοχήν η παιδεία «συγχωνεύονται» με τον Χριστιανισμό. Αυτό που διατηρήθηκε πραγματικά από τον αρχαίο κόσμο στον βυζαντινό Μεσαίωνα ήταν η συνείδηση της υπεροχής της ελληνικής παιδείας. Η Καινή Διαθήκη γράφεται στην Ελληνική που προσφέρει τη γλωσσική σάρκα της αλήθειας· η νέα πίστη διαδίδεται με όχημα την Ελληνική γλώσσα· η θεολογία των Ελλήνων Πατέρων της Εκκλησίας προκύπτει από τη συνάντησή της με την ελληνική φιλοσοφία. Δίχως τη φιλοσοφική ορολογία των Ελλήνων παραμένει ανερμήνευτη η γένεση και συγκρότηση του ορθόδοξου δόγματος. Η ελληνική πόλις εμπνέει την κοινοτική οργάνωση της Εκκλησίας. Η αρχαιοελληνική δημοκρατία επιδρά στο συνοδικό της σύστημα. Η υμνογραφία και βυζαντινή λειτουργία συνεχίζει την παράδοση της τραγικής ποίησης και του ελληνικού θεάτρου. Η φιλοσοφία

βρίσκει νέους δρόμους στην οντολογία των Βυζαντινών. Η αρχιτεκτονική και η τέχνη της εικόνας αφορμώνται από την αισθητική της κλασικής και της ελληνοιστικής τέχνης, δίνοντας νέες λύσεις μέσα από τη χριστιανική θέαση του κόσμου και του ανθρώπου. Τα παραπάνω, βέβαια, δεν έγιναν από τη μια στιγμή στην άλλη, σαν μια παρθενογένεση. Επρόκειτο για μια μακρά συνθετική αλληλεπίδραση. Εκεί που εύκολα ορισμένοι βλέπουν απορρίψεις στοιχείων του ελληνικού πολιτισμού στο Βυζάντιο, ίσως θα ήταν ορθότερο να κάνουμε λόγο για ανανεωτικές μεταμορφώσεις. Το μόνο που έχει σημασία εδώ είναι η συνέχεια. Μια από τις σημαντικότερες αιτίες αυτής της συνέχειας είναι το γεγονός ότι στη βυζαντινή επικράτεια, όπως και κατά την ελληνοιστική περίοδο, ο Έλληνας δεν δρούσε μέσα σε ένα καθαρά ελληνικό πολιτικό-κρατικό πλαίσιο. Η αυτοκρατορία περιλάμβανε εκτεταμένα εδάφη, που δεν ήταν ελληνικά και σε μερικά από αυτά δεν μιλιόταν καν η ελληνική γλώσσα. Το μεγάλο «πρόβλημα των εθνοτήτων» του βυζαντινού κράτους ανάγκαζε τους Έλληνες, όπως ακριβώς πριν από αιώνες, να διατηρούν τη συνείδηση ότι, ως Έλληνες, ήσαν κάτι περισσότερο από τους άλλους λαούς, εξαιτίας του πολιτισμού και της παιδείας τους. Ο κατ' εξοχήν Έλληνας είναι τώρα ο μορφωμένος Έλληνας, και η ελληνική αυτοσυνείδησία σ' αυτή την περίοδο είναι κατά κύριο λόγο

μορφωτική συνείδηση. Το ένστικτο της αυτοσυντήρησης αρχικά και κατόπιν η αίσθηση της διαχρονικής του παράδοσης έσπρωχνε τον βυζαντινό Έλληνα να στηρίζεται ακόμη περισσότερο στον πολιτισμό και στην παιδεία του.

Λέγεται συχνά από δυτικούς λογίους ότι το Βυζάντιο απέρριψε την ελληνική φιλοσοφία και ότι κατά στάδια έχουμε αναγεννήσεις της ελληνικότητας, όταν κάποιοι βυζαντινοί λόγιοι σχολιάζουν πλατωνικά ή αριστοτελικά χειρόγραφα. Όμως μια τέτοια άνθηση και κινητικότητα δεν αποτελεί καμιά αναγέννηση, σαν να υπήρχε, δηλαδή, παντελώς απουσία των ελληνικών γραμμάτων και της ελληνικότητας και έρχεται μια απότομη κίνηση ως απελευθέρωση από τη βυζαντινή θεολογία, για να δώσει επιτέλους τους αγλαούς καρπούς μιας δημιουργικής γνώσης. Δεν είναι διόλου ελληνικότητα η μετάπλαση της φιλοσοφικής γλώσσας σε άλλες δημιουργικές μορφές μέσω της θεολογίας; Δεν ανακαλύπτουμε την εκπληκτική συνέχεια της αρχαιοελληνικής γνωσιολογίας και τη μεταμόρφωση της οντολογίας στους Καππαδόκες, στον Διονύσιο Αρεοπαγίτη, τον Μάξιμο Ομολογητή, τον Γρηγόριο Παλαμά; Το ανθρωποείδωλο της παιδείας, όπως αυτή διαμορφώθηκε κατά τη βυζαντινή περίοδο, στηριζόταν σε μια εκλεκτική, δημιουργική και ισόρροπη εναρμόνιση της αρχαίας ελληνικής παράδοσης με τη θεολογική πληρότητα της ορθό-

δοξης θεώρησης για τον κόσμο και τον άνθρωπο. Ο ειδωλολατρικός Ελληνισμός χάθηκε ανεπιστρεπτί. Η Ορθοδοξία των Ελλήνων Πατέρων της Εκκλησίας κέρδισε το μέλλον του Ελληνισμού, γιατί δεν ήταν αντιγραφή, δίχως κατανόηση, όπως συνέβη στη Δύση, δηλαδή επιστροφή, αλλά δημιουργική σύνθεση. Το Βυζάντιο δεν συντήρησε απλώς τα κείμενα και τη γλώσσα της αρχαιοελληνικής παράδοσης αλλά συνέχισε, προχώρησε και ανανοηματοδότησε τους κλασικούς δρόμους στη σκέψη, την τέχνη και τη ζωή.

Η ελληνική αντίληψη για την αλήθεια και τη γνώση της αλήθειας συνεχίζεται αναβαπτισμένη σε όλη τη βυζαντινή περίοδο. Ο Χρήστος Γιανναράς θεωρεί ότι η ταύτιση του *ἀληθεύειν* με το *κοινωνείν* είναι το κριτήριο εκείνο, δίχως το οποίο «είναι αδύνατο να κατανοήσουμε το πώς λειτούργησε ο ελληνικός βίος από τον 5ο π.Χ. ως τον 15ο μ.Χ. αιώνα». Αυτή η δυναμική γνωσιολογία θα γίνει η γέφυρα για τη συνάντηση του Ελληνισμού με τον Χριστιανισμό. Οι Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας, ενώ απορρίπτουν ριζικά την αρχαιοελληνική οντολογία (αιωνιότητα του κόσμου, αναγκαιοκρατία, ταύτιση Θεού και κόσμου, μετενσωμάτωση, αιώνια ανακύκληση των όντων και της ιστορίας κ.λπ.), εν τούτοις προσλαμβάνουν και υιοθετούν την αρχαιοελληνική γνωσιολογία, προεκτείνοντας δημιουργικά τον ίδιο ελληνικό φιλοσοφικό λόγο. Μέσα σε αυτό το πε-

ριρρέον κλίμα, για τους βυζαντινούς Έλληνες ή καλύτερα Ρωμιούς, ο Χριστιανισμός δεν αποτελούσε πνευματική ασυνέχεια, αλλά ελληνική πνευματική πρόταση της ορθόδοξης πίστης της Εκκλησίας. Έκτοτε, ο δρόμος προς την αρχαία Ελλάδα περνούσε μέσω της Ορθοδοξίας. Και τούτο διότι καμία επιστροφή δεν δημιουργεί ταυτότητα πνευματική, αν είναι απλώς επιστροφή στο παρελθόν. Ο Ιουλιανός απέτυχε, όπως και ο Πλήθων ο Γεμιστός, και μαζί τους και η ελληνική ταυτότητα που ήθελαν να αναστήσουν, γιατί πήραν απλώς τον ιδεολογικό και ρομαντικό δρόμο της επιστροφής στις μορφές και τα φαντάσματα του παρελθόντος.

Η ορθόδοξη θεώρηση που γονιμοποίησε έναν ολόκληρο πολιτισμό, τον πολιτισμό και την περιφέρουσα ατμόσφαιρα του Βυζαντίου, διαφοροποιείται ριζικά σε όλα τα παραπάνω από τη χριστιανική Δύση, γιατί προσέλαβε και αφομοίωσε διαφορετικά τον αρχαιοελληνικό πολιτισμό, οργανικά και συνθετικά και όχι αντιγραφικά, αποσπασματικά και χρησιμοθηρικά. Ωστόσο, το Βυζάντιο αντιμετώπισθηκε αρνητικά από την ευρωπαϊκή διάνοηση του Διαφωτισμού, στην οποία καταχωρίστηκε ως δεισιδαίμων, ως ένας σκοτεινός Μεσαίωνας ανατολικού τύπου, ανάξιος προσοχής και ανάλυσης. Η υποτίμηση αυτή του βυζαντινού κόσμου και πολιτισμού μετακενώθηκε και στον νεοελληνικό Διαφωτισμό, που διαπότισε τις επιλογές και τους προσανατολι-

σμούς της νεοελληνικής παιδείας ως τα σήμερα. Τον χιλιόχρονο οικουμενικό πολιτισμό του ελληνικού Βυζαντίου καθώς και το μορφωτικό ιδεώδες του συνέχισε η Εκκλησία και μετά από την άλωση και τη φυγή των περισσοτέρων λογίων στη Δύση. Τα πενιχρά και υποτυπώδη μέσα κατά την Τουρκοκρατία αλλά και οι νέες συνθήκες, που εν τω μεταξύ διαμορφώθηκαν, δεν ευνοούσαν σαφώς ψευδαισθήσεις. Γι' αυτό και κάθε σύγκριση με τα αντίστοιχα συστήματα της δυτικής Ευρώπης κρίνεται το λιγότερο αντιδεοντολογική.

Οι σύντομες αυτές νύξεις δεν αποτελούν παρά ορισμένες αφετηριακές επισημάνσεις, πέρα από οποιαδήποτε ιδεολογική τάση ενός κακώς εννοούμενου χριστιανοορθόδοξου ελληνοκεντρισμού, για να προσεγγίσουμε τα ουσιώδη της ιδιοπροσωπίας και παράδοσής μας ως προϋποθέσεις για να μπολιάσουμε το ιστορικό μας παρελθόν με τις προκλήσεις του παρόντος και του μέλλοντος.

Στο ζήτημα της παιδείας εμείς οι σύγχρονοι Έλληνες μοιάζουμε να τα έχουμε χαμένα, εδώ στον τόπο που γεννήθηκε η παιδεία και ο πολιτισμός. Η παιδεία στις μέρες μας βρίσκεται σε μεγάλη απόσταση από τις παραπάνω διαπιστώσεις και η κρίση της είναι τόσο οξεία, ώστε δίκαια θεωρήθηκε από τον Ευάγγελο Παπανούτσο ως το κατ' εξοχήν πρόβλημά μας. Η παιδεία στον Νεώτερο Ελληνισμό χαρακτηρίζεται από μια διχασμένη προσωπικότητα και από παντελή

έλλειψη ταυτότητας. Άλλωστε, η κρίση της δεν είναι ένα απομονωμένο σύμπτωμα από ολόκληρη την κοινωνική μας ζωή. Αντίθετα, τέμνει το πρόβλημα της ιδιοπροσωπίας και πολιτισμικής ταυτότητας του Νέου Ελληνισμού. Χρειάζεται, λοιπόν, μια απομυθοποίηση της κρίσης και της συμπτωματολογίας της.

Η φυσιογνωμία του Νεώτερου Ελληνισμού προετοιμάσθηκε μέσα από την αργόσυρτη ιστορική πορεία μας στους τελευταίους αιώνες του Βυζαντίου. Διαμορφώθηκε, όμως, κυρίως μετά από την άλωση, κατά τη μακρά περίοδο της Τουρκοκρατίας. Δύο ασυμφιλίωτοι μύθοι αναδύονται και διαλεκτικά εξυφαίνουν έκτοτε τα χαρακτηριστικά της νεοελληνικής ταυτότητας. Ο μύθος της ελληνικότητας οραματιζόταν την ανασύσταση του Ελληνισμού μέσα από την αναβίωση των κλασικών χρόνων. Ο μύθος της βυζαντινής οικουμενικότητας προσδοκούσε τη συνέχεια του βίου και των πεπρωμένων της χριστιανικής αυτοκρατορίας. Μετά από την άλωση, ωστόσο, ενεργοποιήθηκε και λειτούργησε ρεαλιστικά ο βυζαντινός μύθος της ρωμιοσύνης που ένωσε τους ορθόδοξους λαούς υπό το οικουμενικό πατριαρχείο σε μιαν άλλη, οθωμανική αυτή τη φορά, αυτοκρατορία. Ο μύθος αυτός, που παρέλαβε και συντήρησε η Εκκλησία, διέσωσε μια συμπαγή αυτοσυνειδησία στους σκοτεινούς αιώνες της δουλείας. Ωστόσο, ο αγνοημένος μύθος της ελληνικότητας, που εισήγαγε ο Πλήθων τον 15ο αι.,

θα επανακάμψει αιώνες αργότερα. Φιλτραρισμένος αυτή τη φορά από την Αναγέννηση και τον Διαφωτισμό, θα πάρει την ιστορική του ρεβάνς έναντι του άλλου. Κατά την περίοδο του 18ου-19ου αι., ο μύθος της ελληνικότητας προτάσσεται και λειτουργεί αποτελεσματικά στις νέες ιστορικές και πολιτικές συνθήκες. Αντίθετα, ο βυζαντινός περιθωριοποιείται, αφού προηγουμένως δανείζει πολλά από τα στοιχεία που τον συγκροτούν για τον εμπλουτισμό του μύθου της αρχαιοελληνικής αναβίωσης. Τα στοιχεία αυτά τροφοδοτούν έκτοτε αντινομικά τα οράματα και τους μετασχηματισμούς της Μεγάλης Ιδέας. Ο κύκλος των αντιθέσεων της νεοελληνικής ιδεολογίας είχε ήδη αρχίσει.

Πράγματι, οι ρίζες της παθολογίας αυτής βρίσκονται στην οξύτατη προβληματική που απασχόλησε τον Νεώτερο Ελληνισμό, κυρίως από τον 18ο αιώνα, και συνεχίζει έστω και με ποικίλες παραλλαγές και μεταλλάξεις να απασχολεί την εποχή μας, γιατί η προβληματική αυτή συνδέεται άρρηκτα με τη σκοποθέτηση και το περιεχόμενο της παρεχόμενης στα εκπαιδευτικά ιδρύματα αγωγής. Τον 18ο αιώνα ο νεοελληνικός Διαφωτισμός, μεταφέροντας προβλήματα, αναζητήσεις και απόψεις από τον χώρο της ευρωπαϊκής Δύσης, έθεσε το ερώτημα για το ανθρωποείδωλο της εθνικής παιδείας, ως αμφισβήτηση για την πληρότητα του μέχρι τότε καθιερωμένου προτύπου.

Μέχρι τότε η παιδεία, από την ύστερη βυζαντινή περίοδο ως την Τουρκοκρατία, στηρίχθηκε βασικά και ουσιαστικά στον θεσμό της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Κανένας άλλος καθεστωτικός φορέας δεν διεκδίκησε ούτε ανέλαβε τη σφαιρική κάλυψη του ευαίσθητου χώρου της παιδείας. Ούτε η πολιτεία στο Βυζάντιο, ούτε η κοινοτική αυτοδιοίκηση κατά τη μεταβυζαντινή περίοδο της Τουρκοκρατίας. Αυτονόητη ήταν η μέριμνα της Εκκλησίας, ως ποιμαντική ευθύνη, για την οργάνωση και λειτουργία της παιδείας. Τούτο συνέβη δίχως να διεκδικήσει την κατάκτηση του χώρου της παιδείας από άλλους καθεστωτικούς φορείς. Έτσι, διατήρησε άσβεστα την εθνική γλώσσα, κληρονομιά και αυτοσυνειδησία της ρωμιοσύνης και του Ελληνισμού, όπου αυτός υπήρχε.

Τα πράγματα αλλάζουν ριζικά με την απελευθέρωση του 1821. Μέχρι σήμερα, η νεοελληνική παιδεία, όπως και κάθε πτυχή της ζωής του σύγχρονου ελλαδικού κράτους (πολιτική, οικονομική, κοινωνική, πολιτιστική και θρησκευτική), δεν είναι δυνατό να κατανοηθεί με πληρότητα, αν δεν εξετασθεί μέσα από το πρίσμα της εξάρτησης της χώρας μας από κέντρα των δυτικών κοινωνιών. Στο νεοσύστατο κράτος, ο διάλογος για τον επαναπροσδιορισμό της πνευματικής ταυτότητας των Ελλήνων στις νέες συνθήκες έγινε ουσιαστικά ανάμεσα σε δύο καιρίους άξονες του Νέου Ελληνι-

σμού. Πρόκειται για το κίνημα του νεοελληνικού Διαφωτισμού και τους εκπροσώπους της ορθόδοξης παράδοσης. Οι δύο αυτές δυνάμεις, καθώς μετεξελίσσονται μέσα στη ροή του χρόνου, συνιστούν τις βάσεις της νεοελληνικής ιδιοπροσωπίας.

Οι ιστορικοί συνηθίζουν να αντιθέτουν τους δύο αυτούς παράγοντες μέσα από το γνωστό σχήμα της προόδου και της συντήρησης. Στην πραγματικότητα, όμως, πίσω από τη διαμάχη αυτή προβάλλει καταθλιπτικά το τραγικό προσωπείο της αλλοτρίωσης, της εξάρτησης και της κρίσης του Νεώτερου Ελληνισμού. Τόσο οι οπαδοί του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού όσο και η παράταξη των φερομένων ως «παραδοσιακών», συνιστούν περιπτώσεις εκδυτικισμένων λογίων που μεταφέρουν άκριτα και μεταπρατικά στην Ελλάδα τις ιδεολογικές αντιθέσεις της Ευρώπης. Η χώρα αυτή υπήρξε κάποτε λίκνο ενός πολιτισμού, που ανθούσε πλέον στη δυτική Ευρώπη. Οι σύγχρονοι ελληνόφωνοι κάτοικοί της ως φυλετικοί απόγονοι των ένδοξων Ελλήνων έπρεπε τώρα να επαναπροσλάβουν την αρχαία κληρονομιά ως «μετακένωση» των εξ Ευρώπης φώτων.

Σύμπας ο νεοελληνικός βίος και πολιτισμός στο σύγχρονο κράτος προσπάθησε να οργανωθεί «κατά το ευρωπαϊκόν πρότυπον», παραμερίζοντας ή και αλλοιώνοντας καιρία την ορθόδοξη παράδοση του λαού. Η ελληνικότητα του επίσημου κράτους δεν αποτελούσε μια φυσική και ιστορική συνέχεια παρά

ένα ρομαντικό ιδεολόγημα που μεταφυτεύθηκε από τη Δύση. Οι περιπέτειες και τα οράματα του ιδεολογήματος αυτού γνώρισαν αλλεπάλληλες μεταλλάξεις και στις μέρες μας αναδιπλώθηκαν σε λογοτεχνικές μονιές της εσωστρέφειας, αφήνοντας αδιάφορο τον μέσο Νεοέλληνα που αφιονίζεται από τον πολιτισμό της κατανάλωσης και της τηλεοπτικής ψευδαίσθησης. Κι ενώ η ελληνική κοινωνία προσανατολίζεται στο αναπτυξιακό όραμά της, η επίσημη ελλαδική Εκκλησία, υποταγμένη εξ αρχής στον κρατικό φορέα, είτε ηθικολογεί είτε ρητορεύει για τα ιδεώδη του εθνικού βίου, ανατροφοδοτώντας ανεπίγνωστα τους Νεοέλληνες με τις παλαιές ιδέες του Διαφωτισμού. Αλλά και ο όψιμος ιακωβινισμός (:βιαιότητα) των λεγόμενων εκσυγχρονιστών αγνοεί ανιστόρητα ότι η πνευματική ταυτότητα του Νεοέλληνα είναι οργανικά συνυφασμένη με την Ορθοδοξία. Είναι άλλο πράγμα το πλαστό ιδεολόγημα της ελληνοχριστιανικής ταυτότητας από τη φυσική ελληνικότητα που διέσωσε η ορθόδοξη παράδοση.

Η αρχαιολατρία, η αντίθεση της λόγιας παράδοσης και του δημοτικισμού, οι εθνικές τραγωδίες και ο διχασμός, η πόλωση του πολιτικού βίου, η μειονεξία και οι εξαρτήσεις έναντι της Δύσης, η αντιπαράθεση μεταξύ παράδοσης και εκσυγχρονισμού, οι αλλεπάλληλες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, μαρτυρούν τη βαθύτατη και διαχρονική κρίση ταυτότη-

τας της ελληνικής παιδείας. Στην Ελλάδα του σήμερα, ο κύκλος που άνοιξε με την εθνικιστική και μεγαλοϊδεατική ιδεολογία τείνει να κλείσει με το εισαγόμενο εθνομηδενιστικό ιδεολόγημα της παγκοσμιοποίησης.

Με τον δυτικό Διαφωτισμό, οικειοποιηθήκαμε ξένους προσανατολισμούς προς την παράδοσή μας. Η σχολαστική φιλοσοφία του δυτικού Μεσαίωνα έδωσε τη θέση της στην κοσμολογική θέα της Αναγέννησης και στον ηθικοκρατικό στοχασμό του Δείσμου. Από τον 17ο αιώνα ο λογοκρατικός σκεπτικισμός (R. Descartes) δρομολόγησε μια μηχανοκρατική αντίληψη για την ύλη και τον κόσμο, απαλλαγμένη από τις θεοκρατικές και ιεροκρατικές αντιλήψεις της σχολαστικής φιλοσοφίας. Η αυτονόμηση του κόσμου και του ανθρώπου από κάθε υπερβατική αυθεντία οδήγησε τελικά στον θεοκρατικό αθεϊσμό του δυτικοευρωπαϊκού Διαφωτισμού. Εξουδετερώνοντας την αναγκαιότητα της Εκκλησίας και τα παλαιά πρότυπα παιδείας, ο δυτικοευρωπαϊκός Διαφωτισμός δημιούργησε ένα νέο ανθρωποείδωλο, τον αυτόνομο άνθρωπο, για τη μορφοποίηση του οποίου η αποκλειστική ευθύνη ανατέθηκε στην παιδεία.

Αν και μετριασμένες, οι αντιλήψεις αυτές σημάδεψαν τον νεοελληνικό Διαφωτισμό, διαμορφώνοντας ένα βαθύ χάσμα μεταξύ των παραδοσιακών και των διαφωτιστών φθάνοντας πολλές φορές σε ανεπίτρεπτα επίπεδα εμπάθειας και συκοφαντίας.

Το κυριότερο, όμως, είναι ότι η συνάντηση της παραδοσιακής παιδείας με τις νέες ιδέες του Διαφωτισμού προκάλεσε σοβαρά προβλήματα προσανατολισμού του εκπαιδευτικού συστήματος. Ωστόσο, η πολυμορφία των εκφράσεων του δυτικοευρωπαϊκού Διαφωτισμού θα μπορούσε να είχε προσφέρει στους οραματιστές μιας εθνικής εκπαιδευτικής αναγεννήσεως –στις νέες συνθήκες της ανεξαρτησίας– πολλές εναλλακτικές δυνατότητες πρόσληψης και δημιουργικής αφομοίωσης των νέων ιδεών και συνάμα σύνθεσης και προσαρμογής με τις ευαισθησίες και τα παραδοσιακά κριτήρια του Ελληνισμού. Έκτοτε, η νεοδιαφωτιστική παράδοση στον τόπο μας συστηματικά αρνείται οποιαδήποτε θέση της ορθόδοξης παράδοσης στην ιστορία και στη λογοτεχνία του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος και συνωθεί όλα αυτά τα στοιχεία της πολιτισμικής ιστορίας των Ελλήνων στο μάθημα των «θρησκευτικών». Παρά τις αλλεπάλληλες μεταρρυθμίσεις των Ελλήνων παιδαγωγών, η επιλογή ή η σύνθεση μεταξύ του νέου και του παραδοσιακού δεν επιτεύχθηκε ποτέ. Προτιμούμε να ακολουθούμε άκριτα τις δοκιμασμένες ή μη συνταγές ξένων προτύπων, προωθώντας τον λεγόμενο εκσυγχρονισμό της παιδείας.

Υφίσταται πάντως ένα χαρακτηριστικό παράδοξο. Η νεοελληνική εκπαίδευση από την κατώτερη ως την ανώτατη βαθμίδα της είχε μέχρι πρότινος ως βάση μια άγονη αρχαιολατρία. Προβάλ-

λοντας το κλασικό ιδεώδες, δίχως ίχνος από τους Πατέρες της Εκκλησίας ή τους Βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς συγγραφείς στα προγράμματα διδασκαλίας, ο Νεοέλληνας αποκόβονταν ηθελημένα από τα βυζαντινά του ριζώματα. Μάθαινε να καυχιέται για τους αρχαίους προγόνους του, αλλά δεν μπορούσε να τους συνδέσει με το άμεσο παρελθόν ή με το παρόν του. Στο σχολείο μάθαινε ότι ο Ελληνισμός είναι ο κλασικός Ελληνισμός, αλλά στην καθημερινή ζωή του, που άρχιζε από το παραμύθι για τον μαρμαρωμένο βασιλιά και περνούσε μέσα από το βυζαντινό εικόνισμα και τις τελετές της Εκκλησίας ή από το δημοτικό τραγούδι ως το ρεμπέτικο και λαϊκό, τραγουδώντας τους καημούς της φτώχειας, της άπονης ζωής, της αδικίας, της ξενιτιάς, του έρωτα και του θανάτου, ζούσε σε έναν άλλο κόσμο. Αυτός ο «άλλος κόσμος» ήταν η φυσική ελληνικότητά του· ο κόσμος της παιδείας ήταν μια ελληνικότητα πλαστή, διανοητική και χωρίς υπαρξιακές ρίζες.

Αυτός ο διχασμός στην ιδιοπροσωπία του Νεοέλληνα φαίνεται ακόμη πιο έντονα, όταν οι μεταπολιτευτικές μεταρρυθμίσεις επεδίωξαν να συνδέσουν την εκπαίδευση με τις γραφειοκρατικές ανάγκες της διοίκησης των βιομηχανιών και των επιχειρήσεων, επιβάλλοντας αμετάκλητα στον χώρο μας την ευρωπαϊκή αντίληψη και σκέψη. Παρά την κρίση της παιδείας που μαστίζει τις βιομηχανικές

χώρες, ο νομοθέτης μας στράφηκε με τυφλή εμπιστοσύνη στα συστήματά τους και συνεπώς στην πάγια πρακτική του νεωτερικού Ελληνισμού τα αντέγραψε, χωρίς να υποβληθεί στον κόπο να σκεφθεί αν ταιριάζουν με τον ψυχισμό και την πνευματική παράδοση των Νεοελλήνων, οι οποίοι διαφέρουν ουσιωδώς από τον άνθρωπο της Δύσης. Διαφέρουμε στο αίσθημα, στη μουσική έκφραση, στον έρωτα της θεωρίας, στην αντίθεση ατομικότητά μας, στο φιλότιμο...

Έτσι, μετατρέψαμε τελεσίδικα την πατροπαράδοτη Παιδεία μας σε «εκπαίδευση», όπου η γνώση λειτουργεί κυρίως ως ξένη εκμάθηση, συγκέντρωση πληροφοριών, στείρα απομνημόνευση μια καλοστημένη μηχανή, όπου δεν υπάρχει συλλειτουργία στο μυστήριο της γνώσης, αλλά λατρεία της πληροφορόρησης. Η σύγχρονη παιδεία μας από το Δημοτικό ως το Πανεπιστήμιο, με ενδιαμέσο σταθμό τον «θεσμό» των φροντιστηρίων (!), εξαντλείται φανερά στην άχαρη γυμναστική της διάνοιας για την αποθήκευση του γνωστικού υλικού. Το καταναλωτικό πρότυπο που δημιουργεί στον μαθητή την αυταπάτη ότι με τον άγονο ενημερωτισμό αποκομίζει ατομική αυτάρκεια και επαγγελματική ευδοκίμηση, το ίδιο πρότυπο που παράγει τον στυγνό γραφειοκράτη, τον τεχνοκράτη επιστήμονα, τον καιροσκόπο και εκμεταλλευτή επιχειρηματία, προκαλεί κρίση ταυτότητας στον νέο, με συνέπειες από

την τέλεια αδιαφορία ως την ψυχολογική κατάπτωση για βαθμοθηρικούς λόγους ή την απάθεια, την πλήξη και την ανία, γιατί δεν βρίσκει νόημα σε μια προσπάθεια, που στενεύει τον ορίζοντά του στο εισόδημα.

Αν η εκπαίδευση ενός έθνους καθρεφτίζει την πνευματική του κατάσταση, τότε το συμπέρασμά μας δεν είναι καθόλου αισιόδοξο. Αφού πρώτα αποκοπήκαμε από τις βυζαντινές καταβολές της ελληνικότητάς μας, πραγματοποιώντας ένα ανιστόρητο άλμα στο νεφελώδες και ρομαντικό κατασκεύασμα της κλασικής αρχαιότητας, ύστερα μεταβάλαμε σε αρχαιολογία και διατηρητέα γραφικότητα τη δική μας παράδοση και κληρονομιά. Το πείραμα μιας ελληνικότητας δίχως Ορθοδοξία, που έγινε στη νεοελληνική εκπαίδευση, απέτυχε και την αποτυχία του τη μαρτυρεί η αναζήτηση πολλών προφητικών φωνών του καιρού μας (Σεφέρης, Θεοτοκάς, Ελύτης, Τσαρούχης, Λορεντζάτος, Γιανναράς), η μουσική, η ποίηση, η τέχνη που μένουν ακόμη έξω από τις εκπαιδευτικές παλινωδίες και τους πειραματισμούς. Κι αφού η στείρα και ανέξοδη προγονοπληξία, που επιτείνει το αίσθημα της εθνικής μας μοναξιάς και μειονεξίας, δεν έχει πέραση στη νέα τάξη πραγμάτων, την απορρίψαμε κι αυτήν, θαμπωμένοι τώρα πιο δυνατά όχι από τα πνευματικά αλλά από τα ηλεκτρονικά φώτα της Δύσης, από το όραμα της οικονομικής ανάπτυξης, της σύγκλισης, του εκσυγχρονισμού.

Η κοινωνία μας βιώνει, σήμερα, τον υπαρξιακό αποπροσανατολισμό του Ελληνισμού και τη συνακόλουθη κρίση ταυτότητας. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο ο ρόλος της σύγχρονης παιδείας παρακολουθεί τη μειονεξία των Νεοελλήνων απέναντι στην τεχνοκρατική Δύση και στον πολιτισμό της. Το παλαιό πρότυπο του Διαφωτισμού, ο ατομιστής και αυτόνομος άνθρωπος, αναπροσαρμόστηκε στη σύγχρονη εκπαίδευση που στοχεύει στην απόκτηση τυπικών προσόντων και δεξιοτήτων, στον ενημερωτισμό, στην εξειδίκευση και στην επαγγελματική αποκατάσταση. Έγινε εκπαίδευση καταναλωτών, ανυποψίαστη για τα θεμελιώδη της ύπαρξης και της ζωής που κοινωνούνται μέσω της παιδείας. Έγινε αγωγή που στην καλύτερη περίπτωση εκπαιδεύει υπαλλήλους ή ψυχρούς τεχνοκράτες. Μία αγωγή που εξαντλείται στην «επαγγελματική αποκατάσταση» δεν μπορεί να αποβλέπει στην ελευθερία, δεν μπορεί να θέτει ως προτεραιότητα την αλήθεια και τη ζωή. Μία αγωγή ξερών γνώσεων δεν οδηγεί στην αντίληψη για τη ζωή ως σχέση και ως κοινωνία, ως άσκηση και αυτογνωσία.

Η πόλωση μεταξύ «παραδοσιακών» και «νεωτερικών» κυριαρχεί καταθλιπτικά στη νεοελληνική κοινωνία και ιδεολογία τρεις αιώνες τώρα. Πέρα από τη φαινομενολογία, τις αντιφάσεις και τα τραγικά συμπτώματα του διχασμού αυτού της νεοελληνικής συνείδησης, είναι ανάγκη για το παρόν και

το μέλλον του τόπου μας να υπερβούμε δημιουργικά τον κύκλο των ψευδώνυμων και μεταπρατικών αντιθέσεων. Πέρα από τις δογματικές επιλογές, είτε των νεωτεριστών είτε των οπαδών της παραδοσιαρχίας στη νεοελληνική σκέψη και ζωή, χρειαζόμαστε επιτακτικά μια εναλλακτική προσπάθεια που να στοχεύει στην ανίχνευση συνθετικών απαντήσεων στα ερωτήματα και στις ζωτικές ανάγκες που θέτει ο σύγχρονος και ραγδαία μεταβαλλόμενος κόσμος. Ο Ελληνισμός φαίνεται πως δεν έχει άλλα περιθώρια για άγονες διαμάχες και εντάσεις. Οι οπαδοί ενός βίαιου εκσυγχρονισμού αντλούν το εθνομηδενιστικό ιδεολόγημά τους αυτή τη φορά από τον μεταμοντέρνο κοσμοπολιτισμό, επιθυμώντας να σαρώσουν κυριολεκτικά τους παραδοσιολάτρες αντιπάλους τους. Στη μηδενιστική οντολογία των εκσυγχρονιστών οι παραδοσιακοί αντιθέτουν έναν ρομαντικό και θεωρητικό λόγο που εξιδανικεύει ανιστόρητα το παρελθόν. Ίσως το μόνο σημείο σύγκλισης, πέρα από τον μανιχαϊσμό των δύο αυτών τάσεων, είναι ο ψευδώνυμος και υβριδικός χαρακτήρας της ιδεολογικοπολιτικής τους πόλωσης. Και οι δύο ομάδες αντλούν από εισαγόμενα, μεταπρατικά και νόθα σχήματα αυτοκατανόησης. Γι' αυτόν τον λόγο ίσως ο εκσυγχρονισμός δεν ευδοκίμησε ποτέ στον τόπο μας. Όπως ακριβώς και η παράδοση, για τους νεοέλληνες θιασώτες της, παραμένει ιδεολογικά ανερμήνευτο και φολκλωρικό σχήμα

που γλιστρά εύκολα σε φονταμενταλιστικές λύσεις και εκδοχές.

Θεωρούμε πάντως ότι μία άλλη σχέση ανοικτού και κριτικού διαλόγου μεταξύ παράδοσης και εκσυγχρονισμού στην Ελλάδα του εικοστού πρώτου αιώνα, αποτελεί τη μόνη και ικανή συνθήκη για να μας βγάλει από τα αδιέξοδα της εθνικής μοναξιάς και της πολιτιστικής καχεξιάς. Η σύγχρονη Ελλάδα χρειάζεται, όντως, έναν θεσμικό εκσυγχρονισμό δίχως, όμως, συγκρουσιακές ακρότητες και εμμονές με την παράδοση, για να συναντήσει επιτέλους γόνιμα και δημιουργικά τον σύγχρονο κόσμο. Πέρα από τον φονταμενταλισμό και τον εισαγόμενο εκσυγχρονισμό, είναι ανάγκη να διαλεχθεί με τους ανοικτούς ορίζοντες της πραγματικής ιστορίας και όχι με τα ιδεολογικά φαντάσματα είτε του ωραιοποιημένου παρελθόντος είτε του καταναλωτικού και ευδαιμονιστικού μέλλοντος.

Άνθιση ενός έθνους σημαίνει άνθιση της παιδείας. Σήμερα, εφόσον θέλουμε να συμβάλλουμε δημιουργικά στη διαμόρφωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχουμε ανάγκη να υπερβούμε τους ιδεολογικούς διχασμούς και τη σύγχυση του παρελθόντος. Για να δούμε το πρόσωπό μας, οφείλουμε επιτέλους να συνθέσουμε δημιουργικά τα ποικίλα στοιχεία που συγκροτούν την παράδοσή μας με τη σύγχρονη ζωή και τις πολύπλευρες εκδηλώσεις της. Μια νέα ανοικτή και οικουμενική αναανοηματοδό-

τηση της παιδείας μας είναι ανάγκη να συγκεράσει τις διάφορες όψεις της ελληνικής ταυτότητας και παράδοσης δίχως αποκλεισμούς.